

МИНИСТАРСТВО ЗА ОБРАЗОВАЊЕ И НАУКУ

БИРО ЗА РАЗВОЈ ОБРАЗОВАЊА

Наставни програм

Грађанско образовање за VII разред

Скопље, 2024. година

ОСНОВНИ ПОДАЦИ О НАСТАВНОМ ПРОГРАМУ

Наставни предмет	Граѓанско образование
Врста/Категорија наставног предмета	Обавезни
Разред	VII (седми)
Теме/Области наставног програма	• Етика и религија • Идентитет
Број часова	1 час неделно /36 часа годишње
Опрема и средства	• Дигитални паметни (смарт) уређаји • Уџбеник • Енциклопедије, речници • Хамер папир, флипчарт, маркери, папир за цртање, бојице, маказе, лепак, селотејп, рачунар, ЛЦД пројектор • Радни листови (према уџбенику/приручнику) • Часописи, новине, интернет портали, друштвене мреже • Аудио-визуелни снимљени садржаји, апликације прилагођене узрасту
Норматив наставног кадра	Наставу из предмета Граѓанско образование у седмом разреду може да изводи: • дипломирани професор историје, ниво квалификација VI А према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС кредита или завршен VII/1 степен; • дипломирани историчар, ниво квалификација VI А према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС кредита или завршен VII/1 степен; • дипломирани историчар-архивиста, са стеченом педагошко-психолошком и методичком припремом на акредитованим високошколским установама, ниво квалификација VI А према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС кредита или завршен VII/1 степен; • дипломирани професор историје и археологије – наставни смер, ниво квалификација VI А према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС кредита или завршен VII/1 степен;

	• дипломирани професор социологије, ниво квалификација VI A према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС кредита или завршен VII/1 степен; • дипломирани социолог, ниво квалификација VI A према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС кредита или завршен VII/1 степен; • дипломирани професор филозофије, ниво квалификација VI A према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС кредита или завршен VII/1 степен; • дипломирани филозоф, ниво квалификација VI A према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС кредита или завршен VII/1 степен; • дипломирани професор филозофије и грађанског образовања, ниво квалификација VI A према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС кредита или завршен VII/1 степен.
--	--

ПОВЕЗАНОСТ СА НАЦИОНАЛНИМ СТАНДАРДИМА

Исходи учења наведени у наставном програму воде ка стицању следећих компетенција које су обухваћене у области Друштво и демократска култура Националних стандарда:

Ученик/ученица зна и/или уме да:	
VI-A.1	објасни како друштвени фактори утичу на личност и околину и да их узима у обзир приликом формирања мишљења и доношења одлука;
VI-A.2	анализира сопствено понашање с циљем да се побољша, постављајући реалне и остварљиве циљеве за активно деловање у заједници;
VI-A.3	формулише и аргументује своје погледе, саслуша и анализира туђе погледе и да се с поштовањем понаша према њима, чак и када се не слаже;
VI-A.4	изврши критичку рефлексију о различитим личним и друштвеним вредностима и понашањима у различитим контекстима (посебно у етички осетљивим ситуацијама), поштује друштвено прихваћене норме и вредности, али и да их преиспитује када сматра да је то потребно;
VI-A. 5	разуме разлике између људи по било којој основи (родној и етничкој припадности, узрасту, способности, социјалном статусу итд.);
VI-A. 6	препознаје присуство стереотипа и предрасуда код себе и код других и да се супроставља дискриминацији;
VI-A.7	препознаје манифестације вербалног и физичког насиља у свом окружењу, сагледава последице насиља и да му се супроставља;
VI-A.8	сагледа шта повезује, а шта раздваја људе у заједници, проналази начине да допринесе напретку заједнице, имајући у виду потребе и интересе свих;
VI-A.9	препозна рањиве групе у друштву, учествује у хуманитарним и волонтерским акцијама и да их подржава

VI-A.12	критички да анализира и дискутује о вредностима грађанског друштва, различитим улогама и понашањима грађана и о својој улози у њему;
VI-A.13	анализира концепт људских права и права детета, идентификује случајеве кршења права и предузима активности за њихово неселективно поштовање;
VI-A.14	анализира и дискутује о одговорностима извршне, законодавне и судске власти у правној држави и о улози државе у заштити људских права;
VI-A.15	идентификује ситуације у којима грађани могу утицати на живот у заједници и да се ангажује за унапређење услова;
VI-A.16	препознаје ситуације злоупотребе моћи, објашњава штетан утицај корупције на појединца, групу и друштво и да се супротставља таквим појавама у окружењу;
VI-A.19	објашњава значај демократских процеса у друштву и примењује принципе демократског учешћа у оквиру школе;
VI-A.21	разликује значења појмова: нација, народ, етничка заједница, грађани и појединци; појава: етничка и национална припадност, патриотизам и национализам, већина и мањина; као и концепата: територија, регион, држава, друштво, власт и сл., и да их адекватно користи у различитим контекстима;
VI-A.22	идентификује и поштује све националне симболе државе Републике Северне Македоније и испољава осећај припадности држави;
VI-A.25	објашњава карактеристике природне и друштвене средине и њихову повезаност са организацијом живота људи;
VI-A.29	идентификује разлике и сличности између најзаступљенијих светских религија и атеизма/агностицизма, са посебним освртом на етичке норме и вредности које заступају.
<i>Ученик/ученица разуме и прихвата да:</i>	
VI-Б. 1	не сме да врши дискриминацију на основу разлика међу људима (полна и етничка припадност, узраст, способности, социјални статус итд.);
VI-Б. 2	сви људи, укључујући и децу, имају право да изражавају своја мишљења и ставове и да учествују у доношењу одлука које се односе на њихове потребе и интересе;
VI-Б.4	неселективно поштовање људских права и слобода је кључно за добробит појединаца и друштва у целини;
VI-Б.5	једнакост, равноправност и социјална кохезија су неопходни за успешно функционисање заједнице;
VI-Б.6	лични ангажман и сарадња са другима су од суштинског значаја за остваривање заједничког јавног интереса;
VI-Б.7	сваки грађанин је дужан да се одговорно понаша према суграђанима, заједници и друштву у целини, стално имајући у виду последице својих поступака по друге и околину;
VI-Б. 8	сваки грађанин је дужан да поштује законе, правила и прописе који регулишу понашање људи и функционисање институција;
VI-Б.9	сваки грађанин треба да преузме одговорност за промене у природи изазване људским активностима;

VI-B.11	свако има право да изабере коју ће религију сматрати својом, односно да изабере да не припада ниједној религији/вери, без последица по основу направљеног избора;
VI-B.12	наша држава је мултикултурно/мултиетничко друштво у којем живе припадници различитих култура/етничких заједница и сваки њен грађанин је одговоран да доприноси интеркултурној размени и поштовању људских права у интересу заједничког живљења у интегрисаном, етнички кохезивном друштву.
VI-B.13	национални идентитет, који проистиче из припадности држави Република Северна Македонија, представља битну компоненту идентитета свих грађана државе.

Наставни програм обухвата и релевантне компетенције из следећих трансверзалних области Националних стандарда:

Језичка писменост, Математика и природне науке, Дигитална писменост, Лични и социјални развој, Техника, технологија и предузетништво и Уметничко изражавање и култура

Ученик/ученица зна и/или уме да:	
I-A.2	познаје и користи различите облике писаног изражавања: књижевне (песма, кратка прича, излагање/говор, књижевни есеј, дневник и сл.) и некњижевне (тематски есеј, извештај, захтев, саопштење, реклама и сл.);
I-A.3	води критички и конструктиван дијалог, аргументовано износећи своје ставове;
I-A.5	припреми и одржи говор различите садржине и за различиту сврху, имајући у виду аудиторијум (узраст и етничку/културну разноликост);
I-A.8	разуме садржаје звучних порука: уме да издвоји, анализира, процени/вреднује и сажме информације из порука и да их изрази (писмено и усмено) сопственим речима;
I-A.9	разуме садржаје писаног текста: да уме да их издвоји, анализира, процени/вреднује и сажме информације из текста и да их изрази (писмено и усмено) сопственим речима;
I-A.10	да разуме визуелно приказане садржаје (дијаграме, табеле и графиконе, илустрације, анимације и сл.), да уме да их издвоји, анализира, процени/вреднује и сажме, као и да их објасни (писмено и усмено);
I-A.12	користи информације из различитих извора и медија и приступа критички, имјући у виду извор, контекст, сврху и поузданост представљених информација.
III-A.25	одлучи како да провери резултате и разматра да ли је одговор разуман у контексту проблема,
III-A.29	разматра и бира идеје, посматра, предвиђа и поставља претпоставке (хипотезе), прикупи и процени доказе, провери предвиђања, планира, организује и спроводи истраживање, евидентира, обрађује, анализира и презентује резултате, оцењује и дискутује о закључцима;
IV-A.9	у комуникацији с другима у мултикултуралном дигиталном простору, поштује различите учеснике и прати правне, културне и етичке норме понашања у дигиталном простору;
IV-A.10	води рачуна о свом дигиталном идентитету, безбедности и репутацији и поштује политике приватности;
IV-A.12	истражује могућности за коришћење различитих модела и симулација, комбиновање статичних и динамичких приказа, звука, текста

	и слика ради модификовања или креирања једноставних креативних мултимедијалних производа са конкретном наменом и за одређену публику;
IV-A.13	дефинише критеријуме за квалитет дигиталних производа и решења, укључујући иновативност и корисност;
V-A.3	идентификује различите компоненте сопственог идентитета који се гради на основу припадности различитим друштвеним групама (на пример: родни, етнички и национални идентитет) и различитим улогама које има у животу (на пример: ученик, син/ћерка);
V-A.4	процени сопствене способности и постигнућа (укључујући предности и мане) и да на основу тога одреди приоритете који ће му омогућити развој и напредовање;
V-A.5	препознаје емоције код себе и код других, уочи последице сопствених емоционалних реакција у различитим ситуацијама и примењује одговарајуће стратегије за суочавање са емоцијама;
V-A.6	поставља циљеве за учење и лични развој и ради на превазилажењу изазова који се јављају на путу њиховог остварења;
V-A.7	користи сопствена искуства ради олакшавања процеса учења и прилагођавања сопственог понашања у будућности;
V-A.8	своје време организује на начин који ће му омогућити да ефикасно и ефективно оствари постављене циљеве и задовољи сопствене потребе;
V-A.9	предвиди последице својих поступака и поступака других по себе и по друге;
V-A.10	примењује етичке принципе када вреднује исправно и погрешно у својим и туђим поступцима и испољи врлине као карактерне особине (као што су: поштење, правичност, поштовање, стрпљење, брига, пристојност, захвалност, одлучност, храброст и самодисциплина);
V-A.11	делује самостално, са потпуном свешћу о томе од кога, када и како може да затражи помоћ;
V-A.12	успешно се носи са социјалним притисцима;
V-A.13	комуницира са другима и представи се на начин примерен ситуацији;
V-A.14	активно слуша и реагује на одговарајући начин, показујући емпатију и разумевање за друге и изражавајући сопствене бриге и потребе на конструктиван начин;
V-A.15	сарађује са другима у остваривању заједничких циљева, делећи сопствена гледишта и потребе са другима и имајући у виду гледишта и потребе других;
V-A.16	препознаје проблеме у односима са другима и приступа конструктивно у решавању конфликта, поштујући права, потребе и интересе свих укључених страна;
V-A.17	тражи повратну информацију и подршку за себе, али такође пружа конструктивне повратне информације и подршку у корист других;
V-A.18	истражује, поставља релевантна питања ради откривања проблема, анализира и процењује информације и сугестије и проверава претпоставке.
V-A.19	даје предлоге, разгледа разне могућности и предвиђа последице у циљу извођења закључака и доношења рационалних одлука;
V-A.21	анализира, процени и унапреди сопствено учење.
VII-A.9	активно учествује у тимском раду према усвојеним правилима и са доследним поштовањем улоге и доприноса свих чланова тима;
VIII-A.3	изражава сопствене идеје, искуства и емоције користећи уметничке или друге облике креативног изражавања (индивидуално или колективно);

VIII-A.5	показује познавање сопствене културе и различитих начина њеног изражавања кроз књижевност и визуелне уметности, музику и плес, грађевине и друге културне продукте;
VIII-A.6	идентификује разлике и сличности између сопствене културе и других култура у ужем и ширем окружењу и анализира њихову повезаност и међузависност;
VIII-A.7	препознаје и објашњава како се културне карактеристике мењају током времена и у различитим контекстима;
VIII-A.10	идентификује и преиспита стереотипе и предрасуде према припадницима других културних група које се манифестују у његовом окружењу;
VIII-A.12	тумачи свет не само из угла припадника своје културе, већ и кроз перспективу других култура.
<i>Ученик/ученица разуме и прихвата да:</i>	
I-Б.1	се преко изучавања матерњег језика развија сопствени језички и културни идентитет, а кроз језичку комуникацију преноси се културно наслеђе и култура живљења;
I-Б.3	читањем текстова различите садржине и структуре развија се писменост, формира се шира слика о себи и свету и подстиче се писање из потребе и задовољства;
I-Б.4	садржај и начин изражавања сопственог мишљења могу допринети очувању и унапређењу комуникације, али и изазвати неразумеваше и конфликте;
III-Б.5	знатижеља и иновативност су кључне за развој научноистраживачког мишљења;
III-Б.9	потребно је разумети предности, ограничења и ризике научних теорија и њихове примене, као и показивати развијен однос према доношењу исправних одлука и изградњи вредности, укључујући и морални аспект у решавању проблема.
IV-Б.3	потенцијали ИКТ ће се повећати и треба их пратити и користити, али и да постоји критички однос према поузданости, поверљивости и утицају података и информација који су доступни путем дигиталних уређаја.
IV-Б.4	је у дигиталном простору важно обезбедити заштиту идентитета, приватности и емоционалне сигурности, не користити говор мржње и сајбер насиље и поштовати правила и норме комуникације у дигиталним заједницама;
IV-Б.5	информације доступне у дигиталном простору треба користити етички, у складу са дефинисаним правилима и за добробит људи;
V-Б.2	спознаја о сопственом идентитету доприноси јачању самопоуздања и развоју личности.
V-Б.3	властита постигнућа и добробит у највећој мери зависе од труда који сам/сама улаже и резултатима које сам/сама постиже;
V-Б.4	да сваки поступак који предузме има последице по њега/њу и/или његову околину;
V-Б.7	су иницијативност, упорност, истрајност и одговорност важни за извршавање задатака, постизање циљева и савлађивање изазова у свакодневним ситуацијама;

V-Б.8	интеракција с другима је двосмерна - као што има право да тражи од других да му омогуће задовољење личних интереса и потреба, тако има и одговорност да остави простор другима да задовоље њихове интересе и потребе;
V-Б.9	тражење повратне информације и прихватање конструктивне критике доводи до сопственог напретка на индивидуалном и друштвеном плану;
VII-Б.4	радна етика, културна осетљивост и однос према другима важни су за стварање и одржавање позитивне радне климе;
VII-Б.5	ресурси нису неограничени и треба их користити одговорно.
VIII-Б.3	поштовање и промовисање сопствене културе доприноси јачању културног идентитета и достојанства;
VIII-Б.4	културна разноликост утиче на развој идентитета припадника различитих култура;
VIII-Б.5	разлике међу културама треба посматрати као прилике за учење и као изазове за међусобно разумевање и напредак;
VIII-Б.6	поштовање и промовисање других култура доприноси обезбеђивању поштовања сопствене културе од стране других.

РЕЗУЛТАТИ УЧЕЊА

Тема: ЕТИКА И РЕЛИГИЈА

Укупно часова: 19

Резултати учења

Ученик/ученица ће бити способан/способна да:

1. објашњава етичке принципе и моралне вредности и њихову примену у свакодневном животу;
2. описује главне религије у свету и објашњава улогу религије у савременом друштву;
3. објашњава етичке принципе који су заједнички светским религијама, њихов позитиван утицај на живот људи и изазове које носе у савременом свету;
4. објашњава карактеристике секуларне државе.

Ученик/ученица развија:

5. морални интегритет и способност да се избегну неприхватљиви морални поступци и одлуке.
6. поштовање уверења других, без обзира на вероисповест којој припадају или ако су атеисти.

Садржаји (и појмови)	Стандарди оцењивања
• Етика и морал (Основне етичке категорије: добро, зло; моралне вредности: једнакост, поштење, емпатија, одговорност, скромност, праведност, доследност; хуманост; морална дилема; морално понашање; моралне норме, интегритет, етички кодекс)	• Објашњава (помоћу примера) значење основних етичких категорија: добро и зло. • Објашњава (помоћу примера) примену моралних вредности (једнакост, поштење, емпатија, одговорност, скромност, праведност, доследност, хуманост) у свакодневним одлукама и понашању. • Објашњава како се моралне вредности појединца формирају под утицајем окружења. • Идентификује потенцијалне моралне дилеме у различитим ситуацијама свакодневног живота. • Објашњава морално и неморално понашање у складу са етичким принципима. • Користи примере како би описао/ла особине личности са интегритетом. • Упореджује морално и неморално понашање са законском регулативом. • Објашњава улогу етичких кодекса у одговорном понашању људи у различитим професијама.
• Религија данас (религије: хришћанство, ислам, јудаизам, хиндуизам, будизам; верска припадност: православни, муслимани, католици, протестанти, Јудеји/Јевреји, атеисти;	• Описује хришћанство, ислам, јудаизам, хиндуизам и будизам кроз њихове основне карактеристике. • Објашњава улогу религије као извора утехе и смисла живота. • Објашњава утицај религије на моралне вредности и понашање.

верски објекти: цркве, џамије, катедрале, синагоге, храмови; свештеници: поп, хоџа, отац, рабин; Библија, Куран, Талмуд, Махабхарата, Рамајана; Господ, Христос, Алах, Мухамед, Брама, Шива, Вишну, Буда; реинкарнација, загробни живот; право на верску слободу и слободу уверења; међурелигијски дијалог.)	• Објашњава утицај религије на формирање осећаја заједништва и на културу, обичаје и традицију у различитим деловима света. • Објашњава право на верску слободу и слободу уверења (права верника да следе своја уверења без дискриминације или насиља и право сваког човека да изабере или не изабере верску припадност). • Објашњава значај међурелигијског дијалога за обезбеђивање мира и стабилности у савременом друштву.
• Заједнички етички принципи религија (религијски принципи: златно правило, праведност и правичност, саосећање и милосрђе, искреност и љубав према истини, дарежљивост и добротворност, подршка заједници и солидарност, смиреност и ненасиље, опраштање, поштовање живота; религијски екстремизам)	• Наводи најмање шест етичких принципа који су заједнички за све или за већину религија у свету. • Објашњава (путем примера) заједничке етичке принципе у религијама у свету. • Објашњава како религијски принципи утичу на понашање и одлуке људи у свакодневном животу. • Објашњава изазове и позитивне утицаје религијских уверења на мир у свету. • Наводи и објашњава изазове повезане са утицајем религија у свету: догматизам и нетолеранција, потискивање критичког мишљења, промовисање родне неједнакости, отпор према културним и друштвеним променама, злоупотреба ауторитета.
• Секуларизација (секуларна држава, секуларно образовање, секуларно правосуђе)	• Објашњава добробити од одвајања цркве и државе у процесу секуларизације. • Објашњава шта значи секуларно образовање и секуларно правосуђе. • Идентификује и објашњава нарушавање секуларности у датим ситуацијама.
Примери активности • Наставник објашњава основне етичке категорије: добро и зло. Затим ученици, подељени у групе, деле искуства из свакодневног живота која се могу повезати са добрим и злим поступцима, па свака група бира по један пример за сваку етичку категорију који ће представити осталима. Свака група износи своје примере, а остали ученици могу постављати питања и тражити појашњења зашто је дати пример илустрација добра или зла. На крају се закључује да су ове основне етичке категорије релевантне за њихове животе и да имају значајан утицај на њихове односе с другим људима, на њихове заједнице (породицу, комшилук, школу) и на друштво у целини. • Ученици прате презентацију у којој наставник објашњава шта се подразумева под моралним вредностима и наводи следеће: једнакост, поштење, емпатија, одговорност, скромност, праведност, доследност, хуманост. Затим ученици подељени у групе добијају папириће на којима су написане по две моралне вредности (нпр. једнакост и доследност, праведност и скромност итд.) са задатком да путем заједничке дискусије одреде како породица, школа и медији доприносе/могу да допринесу развоју тих моралних вредности код ученика и да наведу примере који	

то илуструју. Након што све групе представе свој рад, у отвореној дискусији се наводе примери ситуација које указују на то како моралне вредности утичу на свакодневне одлуке и понашање људи (нпр. Хуманост је када неко донира одећу страдалима у земљотресу).

- Ученицима се представља следећи проблем:

Ви сте капетан брода који тоне на отвореном мору. У последњем чамцу за спасавање има места само за 8 особа, а са вама се налази укупно 10 особа које треба спасити: пензионисани лекар, трудница, млади брачни пар, дете од 12 година, наставница, механичар, војник и бескућник који се шверцовао на броду. Имате 5 минута да одлучите којих 8 особа ће се укрцати у чамац.

Ученици се деле у групе и свака група у року од 5 минута одлучује који људи ће се укрцати у чамац за спасавање. Након што свака група представи своју одлуку, води се отворена дискусија по следећим питањима: (1) На основу којих критеријума сте одлучили? (2) Да ли су донесене одлуке исправне или погрешне? Зашто? [Очекивани одговор: Не постоји јединствено и универзално решење, те се не може говорити о погрешно или исправно донетим одлукама.] (3) Које моралне вредности су испоштоване у донетој одлуци? Које моралне вредности су занемарене? (4) Какве моралне дилеме покреће овај сценарио? / Које моралне вредности су супротстављене у процесу одлучивања?

На крају се закључује да нас моралне дилеме у свакодневном животу приморавају да дајемо предност једним моралним вредностима у односу на друге, због чега су одлуке које се доносе у таквим ситуацијама тешке и сложене.

- Ученици се деле у мале групе и свака група добија по једну од следећих ситуација: преписивање писменог задатка, проналажење изгубљеног новчаника, дељење увреда на друштвеним мрежама, тајно брање воћа из дворишта комшија, прикривање колеге који је украо новац из фирме, крађа чоколаде из продавнице и сл. Половина група треба да осмисли и прикаже како би изгледало морално понашање у „њиховој“ ситуацији, а друга половина како би изгледало неморално понашање у истој ситуацији. Потом, свака група (једна по једна) представља свој рад, а добровољци из других група наводе како би изгледало супротно понашање у истој ситуацији (ако група представи морално понашање, други дају пример неморалног, и обрнуто). На крају, у отвореној дискусији се закључује које моралне вредности усмеравају морално понашање.
- Наставник представља карактеристике личности са интегритетом кроз доленаведене тврдње. Након читања сваке тврдње, ученици дижу палац (👍) уколико им се свиђају особине/понашање наведено у тврдњи.
 - Особа са интегритетом поступа исправно чак и онда када је нико не посматра.
 - Особа са интегритетом је искрена, праведна и не претвара се пред другима.
 - Особа са интегритетом држи се својих вредности и принципа и преузима одговорност за своје поступке.
 - Особа са интегритетом има јак морални компас који је води да доноси добре одлуке и да се према другима односи с поштовањем.
 - Особа са интегритетом показује доследност у ономе што говори и ради, због чега јој други верују.
 - Особа са интегритетом има јак карактер који се огледа у свему што ради.

Ученици подељени у мање групе извлаче по један листић из комплета на којима су написане следеће ситуације из школског контекста (по једна на сваком листићу):

1. Ученик А преписује домаћи задатак од свог друга и предаје га наставнику као да је његов сопствени.
2. Ученик Б шири лажне гласине о другом ученику из свог одељења како би стекао популарност међу вршњацима.
3. Ученик В је од стране наставника одређен да учествује у групном пројекту из предмета Природне науке, али иако не учествује у раду, на крају се потписује као да је допринео пројекту.
4. Ученик Г не дозвољава саученику да игра фудбал са групом зато што му је други ученик обећао неку услугу ако то учини.
5. Ученик Д лаже родитеље да је на тесту добио оцену 5 како би му дозволили да иде на рођендан код друга
6. Ученик Ђ преписује домаћи задатак са интернета и предаје га као да га је сам саставио.
7. Ученик Е позајмљује књигу од саученика, али је изгуби, а пред другима тврди да ју је вратио.
8. Ученик Ж налази новчаник који је испав другом ученику и присваја га након што се увери да га нико није видео.
9. Ученик З најчешће касни на договорене сусрете са другарима и увек измишља разлоге, обећавајући да ће следећи пут стићи на време.

Задатак група је најпре да утврде које моралне вредности нису испоштоване и које од наведених карактеристика интегритета недостају код ученика описаног у „њиховој“ ситуацији, а затим да осмисле и опишу другу ситуацију из школског живота у којој неки ученик испољава недостатак друге карактеристике интегритета. Након представљања урађеног пред целом одељењском заједницом, води се отворена дискусија о следећим питањима: (1) Које људе сматрамо моралнијим – оне који имају интегритет или оне који га немају? Зашто? (2) Зашто је важно да људи имају интегритет? Како интегритет утиче на репутацију људи? (3) Како интегритет утиче на међуљудске односе и пријатељство међу људима? Који су изазови у одржавању интегритета у данашњем друштву? На крају се закључује да личности које поседују интегритет уживају већу репутацију, али су врло често изложене изазовима који доводе у питање доследно поштовање моралних вредности, због чега је неопходно да знају како да успешно одоле друштвеним притисцима.

- Ученици се деле у мале групе и свака група добија радни листиће са истим ситуацијама из претходне активности: преписивање писменог задатка, проналажење изгубљеног новчаника, ширење увреда на друштвеним мрежама, тајно брање воћа из дворишта комшија, прикривање колеге који је украо новац из фирме, крађа чоколаде из продавнице.

Задатак група је да идентификују последице неморалног понашања по особе које су се понашале на такав начин.

Након што све групе презентују свој рад, води се отворена дискусија о следећим питањима:

(1) У којим ситуацијама би особе које су се неморално понашале сносиле законске последице (нпр. морале би да плате новчану казну, биле би изведене пред суд или послате у затвор)?

(2) Шта би се догодило уколико су у питању одрасле особе, а шта уколико су деца?

и заједнички се закључује да постоји поклапање између моралних и правних норми, али и да постоји разлика између онога што се сматра моралним/неморалним понашањем и онога што се сматра правно оправданим/неоправданим (кажњивим или не), јер правне норме утврђује држава путем закона којима дефинише шта је праведно, док моралне норме утврђује друштвена средина у којој појединац функционише.

- Ученици се деле у групе и свака група добија приступ електронској верзији једног од следећих етичких кодекса: КОДЕКС медицинске деонтологије (Лекарска комора), Етички кодекс психолога (Комора психолога), Кодекс судијске етике (Удружење судија), Етички кодекс

инспектора (Инспекцијски савет).

Задатак група је да анализирају „свој“ кодекс с циљем да идентификују моралне вредности и морално понашање које се захтева од особа које се баве датом професијом.

Након презентације урађеног од стране свих група, води се отворена дискусија кроз коју треба да се изведе заједнички закључак о улози етичких кодекса у одговорном понашању људи у различитим професијама.

- Ученици подељени у пет група на основу истраживања на интернету припремају по једну брошуру за сваку од следећих религија: хришћанство, ислам, јудаизам, хиндуизам, будизам. У свакој брошури, кроз текст и слике, приказани су одговори на следећа питања:

1. *Како се називају припадници дате религије?*
2. *Како се називају верски објекти карактеристични за дату религију, како изгледају и шта се у њима дешава?*
3. *Који је назив свете књиге у датој религији?*
4. *Шта представља Бог/Христ/Алах/Мухамед/Брама/Шива/Вишну/Буда у датој религији?*
5. *Према веровању, шта се дешава са људима након смрти у датој религији?*

Свака група ради на посебном питању и, кроз одговоре за сваку религију понаособ, доприноси креирању брошуре. За сваку брошуру се израђује насловна страна са називом религије и одговарајућим илустрацијама. Брошуре су доступне свим ученицима ради проучавања. На крају, наставник наглас поставља питања, а ученици дају одговоре. По могућству, овај део активности може се реализовати у виду квиза.

- Ученици се деле у групе и свака група добија радни лист са описом једне од следећих религија: хришћанство, ислам, будизам и хиндуизам. У описима су изостављени називи религија, божанстава и светих књига, а на тим местима остављене су празне линије. Задатак група је да најпре, путем интернет истраживања, открију на коју религију се односи дати опис и попуне празна места, а затим припреме презентацију у којој ће издвојити кључне моменте из описа који показују улогу „њихове“ религије као извора утехе и смисла живота. Као модел могу послужити следећи текстови:

-(о хришћанству)

_____ (припадници религије) верују да смисао живота проистиче из вере у _____ (Божјег сина). _____ (религија) учи да се спасење не заслужује делима или добрим поступцима, већ да је то дар Божје милости који се задобија вером у _____ (Божјег сина). Вера у _____ (Божјег сина) омогућава лични однос с Богом и верницима пружа приступ Божјој утеси која их води кроз живот. Вера у _____ (Божјег сина) позива вернике да живе у љубави с другима, да саосећају с њима и брину о њима. _____ (религија) ставља снажан нагласак на љубав и доброту и захтева од верника да се односе према другима с емпатијом и разумевањем. Основна пракса у _____ (религији) је молитва која служи као директна веза с Богом. Када човек пати или се налази у невољи, молитва му даје снагу и утеху, јер су верници уверени да Бог слуша њихове молитве и да ће им помоћи. _____ (религија) учи вернике да помажу онима којима је помоћ потребна кроз дела милосрђа. _____ (припадници религије) верују у живот после смрти и у вечну наду у васкрсење. Та вера у загробни живот пружа утеху у тренуцима губитка ближњих и даје смисао тешким животним ситуацијама.

-(о исламу)

Централни концепт у _____ (религији) је веровање у јединственост _____ (Бога), према којем је крајњи циљ у животу

поштовање и покораванье вољи _____ (Бога). _____ верују да је _____ створио људе с циљем да га поштују и да истинска утеха и смисао живота проистичу из покораванья вољи _____ и следења његових упутстава, онако како су изложена у _____ (светој књизи). За _____ (припаднике религије), ова света књига представља извор мудрости и решења за изазове с којима се суочавају у животу. Молитве током дана обезбеђују верницима директну везу са _____ (Богом), а кроз молитву верници налазе утеху и осећај духовне обнове. _____ (религија) наглашава важност несебичног и великодушног давања и помагања онима којима је то потребно. _____ (религија) учи о значају стрпљења у време изазова и захвалности у време благослова. Верници налазе утеху и смисао у схватању да су и изазови и благослови тестови од _____ (Бога) и да је живот на Земљи привремен, док је прави циљ вечни живот који следи након смрти.

- (о будизму)

_____ (религија) се заснива на концепту свесности о садашњем тренутку. Ова пракса помаже верницима да препознају и прихвате садашње околности, без обзира на то да ли су пријатне или непријатне. Та свесност представља извор утехе, јер људи уче да се не везују превише за прошлост и будућност. Према _____ (религији), патња је неизбежан део живота. Прихватањем патње као дела људског постојања, верници уче како да је прихвате и како да развијају саосећање према себи и другима. Циљ живота у _____ (религији) је достизање нирване – стања потпуног ослобођења од круга рађања и смрти. Остварење нирване се сматра крајем патње и достизањем вечног мира и утехе. Да би се постигла нирвана, потребно је исправно разумевање, исправан говор, исправно деловање, исправне намере, уложени исправни напори итд. Живљење у складу с овим доприноси проналажењу утехе и смисла у животу. _____ (религија) подстиче саосећање и бригу за сва жива бића, што омогућава _____ (припадницима религије) да пронађу смисао у постојећем контексту међусобне зависности.

- (о хиндуизму)

_____ (религија) верује у циклус самсаре, који представља бесконачни круг рађања, смрти и поновног рађања. Врло важно за _____ (припаднике религије) је веровање у карму, под чим се подразумева да нечије поступке, намере или направљени избори имају последице по његов или њен живот у садашњости и будућности. Карма охрабрује појединце да доносе одговорне одлуке и подстиче на љубазност, саосећање и дела усмерена ка добробити других, како би створили позитивну карму која ће побољшати њихову будућност. У _____ (религији) се верује да, када људи чине дела која ублажавају патњу, показују доброту и желе добро другим бићима, прикупљају позитивну карму. Та позитивна карма води ка бољем животу у будућности. Такође, верује се да јога, као духовна и телесна пракса, омогућава повезивање тела и духа. Она помаже верницима да побољшају своје физичко и духовно благостање, као и да пронађу смисао у искуству јединства душе и тела.

- Док група презентује свој рад, ученици из осталих група идентификују сличности и разлике између презентоване и „њихове“ религије. На крају, у оквиру отворене дискусије, утврђују се заједнички елементи и разлике међу религијама у погледу улоге коју имају као извора утехе и смисла живота за своје вернике.
 - Наставник ученицима представља по један пример из главних светских религија који показује на који начин религије доприносе развоју моралних вредности:

(1) **Хришћанство: Мисија Мајке Терезе**

Мајка Тереза је посветила свој живот служењу сиромашнима у Калкути, Индија. Њен рад представља пример хришћанских вредности саосећања, несебичности и љубави према ближњем. Она је основала организацију „Мисионарке милосрђа“ која пружа негу и подршку онима којима је она најпотребнија.

(2) **Ислам: Концепт зеката (милосрђе)**

Зекат је један од пет стубова ислама и обавезује муслимане да издвоје део свог иметка за оне којима је то потребно. Ова пракса одражава исламске вредности милосрђа, саосећања и помагања мање срећнима. Муслимани се подстичу да деле своје богатство са сиромашнима и онима који се суочавају са животним тешкоћама.

(3) **Хиндуизам: Посвећеност Махатме Гандија**

Махатма Ганди је истакнута личност у индијском покрету за независност, залагао се за ненасиљан отпор (ахимса) против угњетавања. Његова посвећеност ненасиљу дубоко је укорењена у хиндуистичким вредностима истине, ненаношења повреда и поштовања свих живих бића.

(4) **Будизам: Далај Лама, добитник Нобелове награде за мир**

Тензин Ђацо, 14. Далај Лама је духовни вођа тибетанског будизма. Познат је по свом заступању универзалних људских вредности и значају саосећања у унапређивању личне и друштвене добробити. Године 1989. добио је Нобелову награду за мир због своје ненасилне борбе за ослобођење Тибета и ангажмана у вези са глобалним еколошким проблемима.

Након тога се отвара дискусија о наведеним примерима, с циљем да се истражи на који начин религијске вредности могу утицати на обликовање понашања и усмеравање појединаца у њиховој тежњи ка праведнијем и саосећајнијем свету (саосећање, милосрђе, ненасиље, истрајност и друге позитивне врлине). На крају се закључује да је позитиван утицај религије на моралне вредности несумњив, али да је у нашем савременом, плуралном друштву подједнако важно да појединци одржавају критичку дистанцу и негују слободарски дух, без безусловног следбеништва према религијским ауторитетима – иако религије могу да понуде драгоцено морално усмерење, од кључне је важности да се према њима приступа критички и слободоумно.

- Ученици подељени у пет група добијају задатак да истраже на који начин религије утичу на културу, обичаје и традицију људи. Свака група извлачи папирић на којем је написана поједина религија и празник (обичаји, традиције) повезани с њом и начин његовог прослављања:

(1) **Хришћанство: Христово рођење** (хришћанска традиција, прослављање рођења Исуса, како утиче на божићне обичаје и традиције широм света, укључујући сцене рођења, коледарске песме и поклоне);

(2) **Ислам: Рамазан широм света** (током месеца Рамазана како муслимани широм света поштују пост, практикују заједничке молитве, какви су обичаји, како изгледају оброци за ифтар и ноћне молитве и како то ствара осећај заједништва);

(3) **Хиндуизам: Дивали фестивал светлости** (културни значај Дивалија, хиндуистичког фестивала светлости, како се прославља паљењем уљаних лампи, ватрометом и разменом поклона и како приближава хинду заједнице);

(4) **Будизам: Медитација и вежбање свесности** (медитација, зашто је данас постала културни тренд, како промовише унутрашњи мир и лични раст).

(5) Јудаизам: Песах (значај, традиционална јела и ритуали који су укључени, када се прославља, како јача везе у јеврејској заједници и очувава културне традиције).

Свака група припрема презентацију свог истраживања, након чега остали ученици постављају питања. Потом наставник отвара дискусију у којој се разматрају питања везана за религију и њен значај за културну разноликост, промовисање различитих вредности, повезаност заједнице, очување културног наслеђа, толеранцију и заједништво различитих у друштву. На крају се закључује да је разумевање утицаја религије на обичаје и традицију од суштинског значаја за промовисање толеранције и подстицање складног суживота у данашњем разноликом свету.

- Наставник објашњава ученицима право сваког човека да изабере или да не изабере верску припадност као део права на верску слободу и слободу уверења. Додатно представља шта значи атеизам и ко су људи који себе сматрају атеистима (атеизам није религија већ уверење које се односи на одсуство вере у постојање божанстава или богова, а особе које су атеисти не верују у постојање божанстава и обично одбацују идеју о постојању свемоћне више силе). Потом наставник ученицима поставља следећа питања:

1. *Зашто су неки људи хришћани, а други муслимани? Како су се определили да припадају одређеној религији?*
2. *Дали сви морају да припадају некој религији? Зашто?*
3. *Да ли се припадници неке религије и атеисти разликују у погледу моралних вредности? По чему се разликује њихово понашање?*
4. *Да ли нека религија има право да натера људе да буду њени припадници? Да ли је дозвољено ускратити некоме могућност да припада некој религији или да буде атеиста?*
5. *Да ли неко има право да некоме намеће да практикује неки верски обред? Или да му онемогућава да га практикује? Или да му се подсмева зато што практикује или не практикује?*

Циљ дискусије је да се заједнички закључи да: (А) нико нема право да некоме намеће да ли ће припадати некој религији и којој, или да изабере да не припада ниједној религији, и (Б) верници имају право да следе своја уверења без дискриминације или насиља.

- Ученици подељени у групе добијају радни лист под насловом *Могуће негативне последице сукоба међу религијама*, у којем су наведене различите могућности. Њихов задатак је да сваку могућност означе словом Т ако је сматрају тачном (да је заиста могућа), односно словом Н ако је сматрају нетачном (да није могућа). Пример таквих могућности су:
 - Напетост између припадника различитих религија (Т)
 - Сарадња између припадника различитих религија (Н)
 - Насиље међу верским заједницама (Т)
 - Физички, психолошки и материјални губици за припаднике једне или више религија (Т)
 - Поштовање религије и обичаја припадника других религија (Н)
 - Дискриминација припадника мање заступљених верских заједница у друштву (Т)
 - Расељавање људи и избегличке кризе (Т)
 - Заједничко прослављање различитих верских празника (Н)
 - Изолација припадника мање заступљених верских заједница (Т)

- Принудна промена верских пракси (Т)

По завршетку задатка, након што се заједнички утврде које су могућности са листе тачне (негативне последице), наставник покреће дискусију са свима на тему: *Како се може спречити настанак негативних последица у друштвима?*, из које треба да проистекне закључак да је најефикаснији начин **међурелигијски дијалог**, који омогућава да се саслушају и уважавају потребе сваке верске заједнице, без угрожавања потреба других и без надметања око тога која је религија „вреднија“ или „исправнија“ када је реч о веровањима и праксама.

- Ученици се деле у 5 група и свака група извлачи по један папирић на коме је написана једна од следећих религија: хришћанство, ислам, јудаизам, хиндуизам и будизам. Свака група добија задатак најпре да истражи (на интернету) на који начин (кроз који исказ) је „златно правило“ заступљено у „њиховој“ религији, а затим, кроз групну дискусију да открије на којим етичким принципима и моралним вредностима се заснива тај исказ и да осмисли примере ситуација из свакодневног живота у којима се поступа у складу са тим правилом и у којима се поступа супротно том правилу (нпр. зато што не жели да га оговарају, ни он не оговара друге / иако не жели да га оговарају, он ипак оговара друге). Након што свака група представи исказ и свој рад и одигра сцене, сви заједно изводе закључак о томе шта значи златно правило и које су последице његовог поштовања/непоштовања у свакодневном животу.
- Ученици подељени у групе добијају по један радни лист на ком су написани и дефинисани следећи религијски принципи: (1) саосећање и милосрђе, (2) искреност и љубав према истини, (3) дарежљивост и добротворност, (4) подршка заједници и солидарност, (5) смиреност и ненасиље, (6) опраштање и (7) поштовање живота. Свака група за свако правило треба да осмисли и опише ситуацију из свакодневног живота у којој се то правило примењује. Групе ротирају у представљању правила (једно по једно) и описима њихове примене. На крају се заједнички дискутује о томе како религијски принципи утичу на понашање и одлуке људи у свакодневном животу.
- Ученици подељени у групе добијају задатак да идентификују религијске принципе који доприносе мирољубивом приступу конфликтима и мирном суживоту. Након што свака група представи своја размишљања осталима, у оквиру отворене дискусије изводи се заједнички закључак да сви религијски принципи промовишу мир и мирно решавање конфликта. Потом наставник објашњава појам **религијски екстремизам** и представља деловање организације **Ал Каеда**, након чега се у отвореној дискусији са ученицима заједнички закључује да екстремистичка тумачења религијских учења могу довести до насиља, насилних сукоба и тероризма.
- Ученици прате презентацију наставника у којој се објашњава сваки од следећих изазова повезаних са утицајем религија у свету: (1) догматизам и нетолеранција, (2) потискивање критичког мишљења, (3) промовисање родне неједнакости, (4) отпор према културним и друштвеним променама и (5) злоупотреба религијског ауторитета. Затим се ученици деле у 5 група и након истраживања на интернету о сваком изазову појединачно, групе описују по једну ситуацију у којој се види утицај религије. Свака група почиње са радом на другом изазову, а након што га опише, предаје га следећој групи, која се надовезује сопственим описом ситуације повезане са истим изазовом. Када свих пет група дају примере ситуација за свих пет изазова, читају се сви примери по изазовима и, уз помоћ наставника, бира се пример који најпрецизније описује одређени изазов.
- Наставник објашњава ученицима значење појма **секуларизација** (као уклањање или смањивање утицаја религије у политици, образовању, правосуђу и култури, и као раздвајање верских и политичких институција). Затим се ученици деле у групе и свака група извлачи папирић са једном од следећих предности секуларизације: (1) заштита права на верску слободу и слободу уверења, (2) обезбеђивање равноправног

статуса свим религијама и (3) спречавање верске дискриминације. При томе, од сваке групе се тражи да, уз помоћ информација са интернета, припреми презентацију у којој ће, кроз примере из свакодневног живота, објаснити која је корист за грађане од „њихове“ предности и шта би седогодило у вези с том предношћу уколико држава није секуларна.

Након представљања урађеног у оквиру отворене дискусије се закључује да је **секуларизација предуслов за равноправан третман свих грађана државе**, без обзира на њихову верску припадност и без обзира на то да ли су верници или не).

- Ученици подељени у групе добијају радне листове са две различите ситуације које илуструју кршење секуларности, од којих се једна односи на образовање (нпр. наставници терају ученике да се моле у школи), а друга на правосуђе (нпр. судија који је припадник једне религије пресуђује у корист припадника своје религије без одговарајућих доказа), при чему се ситуације разликују од групе до групе. Од ученика се тражи да идентификују нарушавања (које од предности секуларности не могу да се остваре) и да аргументују своје мишљење. Наставник чита описе ситуација (један по један), и након сваког прочитаног описа, група која је радила на тој ситуацији указује која нарушавања је идентификовала и износи аргументе за то, а остале групе прате и допуњују уколико има потребе. На крају, у оквиру отворене дискусије, заједнички се закључује када образовање и правосуђе могу да се сматрају секуларним.

Тема: ИДЕНТИТЕТ

Укупно часова: 17

Резултати учења

Ученик/ученица ће бити способан/способна да:

- објасни шта је идентитет, како се формира и мења и од којих аспеката се састоји;
- разликује лични и групни идентитет;
- наведе карактеристике личног идентитета и објасни утицај различитих фактора на његово формирање;
- објасни како групна припадност доприноси формирању групног идентитета;

Ученик/ученица ће:

- развијати свест о себи кроз препознавање сопствених уверења, интересовања, јаких страна и изазова са којима се суочава;
- кроз суочавање са групним идентитетом, развијати емпатију и поштовање различитости и цениће инклузивност и толеранцију;
- постаће отворенији/отворенија за прихватање нових идеја и промена.

Садржаји (и појмови)

- Појам индентитета**
(Фактори: пол, физичке особине, особине личности, вредности, интересовања, култура, образовање, професија, партнерски и пријатељски односи, групна припадност, улоге у ужој и широј средини; лични и групни

Стандарди оцењивања

- Објашњава шта се подразумева под појмом идентитета користећи себе као пример.
- Објашњава како се формира идентитет и наводи примере кроз које објашњава утицај различитих фактора на формирање идентитета.
- Објашњава разлику између личног идентитета и групног идентитета, користећи примере.
- Описује ситуације из стварног живота у којима идентитет игра важну улогу.

идентитет)	
• Лични идентитет (физичке особине, психолошке карактеристике, биографски елементи; самопоуздање, самопоштовање, друштвени медијум)	• Наводи аспекте личног идентитета и објашњава их преко примера. • Објашњава мултидимензионалност идентитета преко примера. • Објашњава (преко примера) како и зашто се идентитет развија и мења током живота. • Објашњава како вредности и веровања појединца формирају његов лични идентитет и како утичу на изборе које прави индивидуа, њене везе са другима и ефекте њених поступака на околину. • Објашњава (преко примера) како је лични идентитет повезан са самопоуздањем и самопоштовањем. • Објашњава улогу породице, школе и вршњака у обликовању личног идентитета. • Објашњава повезаност између идентитета социјалних медија и личног идентитета.
• Групни идентитет (формалне и неформалне групе, родни идентитет, етнички идентитет, национални идентитет)	• Наводи примере формалних и неформалних група и повезује припадност тим групама са групним идентитетом. • Објашњава важност припадања различитим групама и прихватања индивидуалних разлика међу припадницима исте групе. • Наводи примере кроз које објашњава различите врсте групних идентитета. • Објашњава улогу породице у формирању родног идентитета. • Наводи карактеристике етничког идентитета и објашњава их (кроз примере) са освртом на предности и изазове које доноси разноликост етничких идентитета у мултиетничким друштвима. • Објашњава значај националног идентитета и наводи како се манифестује патриотизам.
Примери активности • Сваки ученик добија радни лист Ко сам ја који треба да попуни допуњавањем следећих реченица: 1. По роду, ја сам _____ 2. Имам _____ година. 3. Ја сам син/ћерка _____. 4. По етничкој припадности, ја сам _____. 5. Живим у граду/селу _____ које се налази у држави _____. 6. Ученик сам _____ разреда у школи _____. 7. Дружим се са _____. 8. У мојој породици два најважни празника су _____ и _____. 9. По верској припадности, моји родитељи су _____.	

10. Три моје најдраже активности/хобија су: _____, _____ и _____.

11. Три особине које ме најбоље описују су: _____, _____ и _____.

12. У будућности желим да будем _____

По попуњавању радног листа, наставник представља шта значи појам идентитета (начин на који појединац доживљава себе као личност и као припадника различитих група), наводи и објашњава факторе дате у радном листу који доприносе формирању идентитета (род, узраст, улога унутар и ван породице, етничка припадност, место становања и држава, особине личности, интересовања, религија, пријатељски/другарски односи) и наглашава да то нису једини фактори, већ да постоје и други. Затим се ученици деле у мале групе у оквиру којих сваки ученик представља свој „идентитет“, делећи описе које је дао у радном листу. Том приликом, унутар групе се идентификују заједничке ствари и разлике у њиховим „идентитетима“. Један представник сваке групе представља свој „идентитет“ пред одељењем и указује на то шта му је заједничко са другима у групи, а шта му је различито. На крају, кроз отворену дискусију, заједнички се закључује да се идентитет сваког човека састоји од многих испреплетаних и међусобно зависних аспеката и да та мултидимензионална комбинација чини сваку индивидуалу јединственом — чак и онда када људи наизглед делују слично због тога што деле исте карактеристике.

- Ученици користе радни лист *Ко сам ја*, попуњен на претходном часу. Добијају задатак да одаберу пет од написаних реченица за које сматрају да их најбоље описују, односно пет ствари за које сматрају да су им најважније, и тих пет да посебно напишу у новом радном листу *Ко сам ја заиста*. Затим, наставник објашњава како се формира идентитет, наглашавајући улогу личних искустава и интеракција са другима у окружењу, користећи хипотетичке примере (нпр: веома важно за идентитет једног ученика може бити то што је мушко, јер је током живота увидео да му то доноси привилегије у односу на девојчице; за неку ученицу може бити веома важно што је старија сестра у породици, јер јој је то омогућило привилегован положај у односу на млађу децу у породици). Затим се ученици деле у мале групе (различите од претходног часа), у оквиру којих сваки ученик представља свој „идентитет“ кроз реченице из радног листа *Ко сам ја заиста* и објашњава која су искуства/интеракције са другима допринели да му те ствари постану најважнији део идентитета. У наставку, неколико добровољаца на исти начин представља свој идентитет пред целим одељењем. На крају, у заједничкој дискусији се резимира како лична искуства и интеракције са другима у окружењу доприносе формирању идентитета људи.
- Ученици користе претходно попуњени радни лист *Ко сам ја заиста*. Наставник објашњава разлику између личног и групног идентитета (начина на који свако од нас доживљава и идентификује самог себе, на супрот начину на који се идентификује и повезује са различитим групама), при чему користи примере који се односе на његов лични идентитет. Затим се ученици деле у мале групе (различите од претходних часова), и свака група добија по два листа: један са насловом *Лични идентитет*, а други са насловом *Групни идентитет*. У оквиру групе, сваки ученик представља свој „идентитет“, а док то ради, цела група идентификује да ли се ради о опису личног или групног идентитета и то бележи у одговарајући лист. Након завршетка рада, групе презентују оба листа пред целим одељењем, а наставник проверава тачност и на табли записује типичне примере описа личног и групног идентитета. У оквиру отворене дискусије, за сваки од примера ученици објашњавају зашто примери илуструју карактеристике личног, односно групног идентитета.
- Ученици подељени у групе добијају по једну картицу на којој је описана једна ситуација из стварности у којој идентитет игра важну улогу. При томе, могу се користити детаљнији описи следећих или других ситуација: (1) навијање на међу-школским такмичењима, (2) комуникација

лекара са колегама, пацијентима и пријатељима, (3) сукоб око лопте између ученика различите етничке припадности, (4) дељење информација о сопственим активностима на друштвеним мрежама. Задатак ученика у групама је, кроз унутрашњу дискусију, да одреде део идентитета (лични или групни) појединаца који учествују у ситуацији, а који игра важну улогу у њиховом понашању, и да објасне зашто тако мисле. По завршетку задатка, свака група представља ситуацију и сазнања до којих је дошла пред целим одељењем, а остали ученици имају могућност да им поставе питања ради појашњења и могућност да дају допуне.

- Ученици подељени у групе добијају радни лист на којем су написани аспекти личног идентитета и фактори који доприносе формирању идентитета: (1) **физичке особине**: пол, боја коже, висина, тежина, црте лица; (2) **психолошке карактеристике**: особине личности, способности, вредности, интересовања и уверења; и (3) **биографски елементи**: образовање, каријера, хобији, искуства и животни догађаји). Задатак група је да одаберу по два фактора из сваког од три наведена аспекта (међу онима који претходно нису били спомињани) и, кроз примере из стварности, објасне како ти фактори утичу на формирање личног идентитета, односно на начин на који различити људи доживљавају себе (пр. за образовање – неко ко је стекао више образовање може да доживљава себе као важнијег од некога ко је остао на нижем нивоу образовања; прим. за висину – неко ко је веома низак и окружен вишим може да доживљава себе као мање вредног у односу на више). Наставник позива групе које су радиле на конкретним факторима (један по један фактор) да представе свој рад. На крају, у отвореној дискусији се сумира да се лични идентитет (доживљавање самог себе) формира под међусобним утицајем начина на који појединац доживљава и прихвата сопствене физичке и психолошке карактеристике и претходна животна искуства.
- Према упутствима које даје наставник сваки ученик пише сопствену „биографију“, ређајући на временској линији значајне догађаје које је доживео/који су му се десили у животу, од рођења до данас. Линија треба да започне навођењем датума рођења и описом породице у којој је рођен (ко су били чланови и у каквим сродничким односима), па затим следе остали важни догађаји, при чему се на линији означава узраст када су се догодили и испод или изнад линије се даје кратак опис догађаја (нпр. са 3 године добија сестру, са 5 година породица се сели у нову кућу/стан и стиче нове другаре...). Након завршетка задатка ученици се деле у мале групе и у оквиру група деле своје „биографије“ и објашњавају како су догађаји наведени у „биографији“ утицали на њих. По завршетку рада у групама, неколико добровољаца представља своју „биографију“ – приказују временску линију на табли (са означеним узрастима на њој) и усмено описују догађаје који су се тада догодили и објашњавају како су они утицали на њих. На крају, у отвореној дискусији заједнички се закључује да: (1) **доживљени догађаји** су део животног искуства и као такви играју значајну улогу у формирању личног идентитета, јер утичу на то како појединац доживљава самог себе и како гледа на своје окружење и на свет у целини и (2) **идентитет није фиксан/статичан**, већ се развија и мења током живота услед новостечених искустава (нпр. озбиљна љубавна веза, родитељство, промена професије, траума) и утицаја средине (нпр. стицање пријатеља из различитих култура, пресељење из града у село, пресељење у другу државу).
- На два супротна зида у учионици поставља се по један папир: на једном пише *потпуно се слажем*, а на другом – *уопште се не слажем*. Наставник чита тврдњу: *Свако дете треба да одговара за своје поступке*, а ученици се распоређују ближе једном или другом зиду у зависности од тога да ли и колико се слажу или не слажу са тврдњом. Након распоређивања, део ученика који се налазе на различитим позицијама објашњавају шта мисле о датој тврдњи. Иста процедура се понавља и за тврдњу: *Свако треба да помогне детету које малтретирају друга деца*. Након тога, наставник објашњава да су у овим тврдњама уграђене две различите вредности (*одговорност* и

помагање другима), које могу бити део личног идентитета уколико их појединац сматра веома важним и придржава се њих у стварности. Након датог објашњења, од ученика се тражи да наведу и друге вредности које они сами сматрају важним и труде се да их поштују. Следи презентација наставника у којој, кроз дати пример, објашњава како вредности и уверења која су део личног идентитета утичу на: (1) изборе које доноси појединац (нпр. Сара цени креативност, независност и помагање другима, верује у важност добробити за здравље људи и у потребу за животом у праведном свету. Зато бира да буде психолог-психотерапеут, иако је родитељи убеђују да је боље да постане лекар или адвокат јер има таленат за то), (2) на односе појединца са другима (нпр. дружи се са људима који немају проблем да искажу сопствено мишљење и са људима који добровољно помажу у дому за стара лица) и (3) на ефекте његових/њених поступака на околину (нпр. кроз своју професију помаже људима који имају емоционалне проблеме).. На крају, ученици наводе примере вредности и уверења која су њима лично важна и указују на то како она утичу на изборе које доносе, односе са другима и ефекте на околину.

- Сваки ученик добија по три стикера (папирића који могу да се залепе на зид) и на сваком треба да напише по једну ствар коју би желео/желела да зна или уме, али још увек не може. Сваки ученик затим лепи своје стикере на различите делове зида у учионици (или на таблу), а остали ученици прво могу да их разгледају, а затим да изаберу по 1–2 стикера других ученика који наводе нешто што би и они волели, али то нису написали на својим стикерима (нису се сетили или нису били свесни да то желе). Ученици, стојећи у кругу, читају оно што је написано на стикерима које су одабрали (нешто што је неко други написао да би желео, али још увек не може). Добровољци објашњавају зашто су то изабрали. Потом се води отворена дискусија по следећим питањима: (1) Колико сте спремни да се ангажујете како бисте Како успех или неуспех у постизању циља утиче на идентитет појединца? На крају се закључује да улагање у остваривање интересовања утиче на начин на који доживљавамо себе, а начин на који се трудимо да постигнемо постављене циљеве обликује наш лични идентитет.
- Сваки ученик добија по две налепнице (папирића који могу да се залепе на зид) и на сваку треба да напише по једну ствар у којој је заиста добар. Свако лепи своје налепнице на различите делове зида у учионици (или на таблу), а остали ученици могу прво да их прегледају, а затим да изаберу по једну од туђих налепница која указује на нешто у чему би њима лично била потребна подршка. Ученици, стојећи у кругу, читају оно што је написано на налепницама које су изабрали (нешто што је неко други написао да заиста добро ради, а њима је потребна подршка да би и они то могли добро да раде), након чега, наставник поставља питање свима: **Како сте успели да научите то да радите добро?**, с циљем да ученици схвате да ништа не може добро да се уради без уложеног труда. Затим наставник објашњава шта значе појмови самопоуздање (веровање у сопствене способности) и самопоштовање (слика о сопственој вредности, сопственом знању и сопственим способностима), након чега следи отворена дискусија о питањима: (1) *Како сазнање да нешто можемо успешно да урадимо утиче на наше самопоуздање и самопоштовање? Зашто?* и (2) *Како ствари у које смо уложили труд и у којима смо постигли успех (нпр. свирање пред публиком на концерту, учешће на уметничкој изложби са цртежом, добијање похвале или награде за нешто што смо урадили) утичу на наше самопоуздање и самопоштовање?* На крају наставник објашњава како су самопоуздање и самопоштовање повезани са личним идентитетом (искуство појединца да може да заврши задатке и снађе се у ситуацијама, праћено осећањем сопствене вредности и позитивном сликом о себи) и заједно са ученицима закључује да је лични идентитет, који одређује начин на који појединац перципира себе, веома важан за самопоуздање.

- Ученици подељени у мале групе истражују о улози породице, школе и вршњака у обликовању личног идентитета. На основу стечених сазнања припремају три одвојена производа (постере, стрипове и/или кратке драматизације) који приказују примере догађаја/сцена из стварности у којима се уочава утицај породице, школе и вршњака. Након што све групе презентују своје продукте, у отвореној дискусији се резимира на који начин они утичу на формирање личног идентитета деце (кроз њихово понашање у различитим ситуацијама и кроз начин на који поступају са децом) и који фактори њиховог утицаја највише долазе до изражаја (особине личности, способности, интересовања, вредности и уверења деце).
- Ученици подељени у групе замишљају да треба да креирају профил измишљене особе за неку друштвену мрежу, при чему ће половина група израдити профил мушке, а друга половина женске особе. Подаци за профил ће се записивати на папир (или у видео-презентацији), уместо на стварној друштвеној мрежи. Профил треба да садржи профилну слику, насловну слику, корисничко име, податке о датуму рођења, месту становања, образовању, радном месту, интересовањима или хобијима, објаве са фотографијама корисника са догађаја или посета (са или без других лица), подељене објаве других особа, број пријатеља или пратилаца и сл. (Фотографије могу бити преузете са интернета или са отворених профила на друштвеним мрежама, али никако са затворених профила са ограниченим приступом). Свака група представља „свој“ профил целот одељењу. Потом следи отворена дискусија на следећа питања:
 1. *Како се људи представљају на друштвеним мрежама? Како је то различито од начина на који се представљају у стварном свету? Који аспекти идентитета су истакнути, а који прикривени у профилима на друштвеним мрежама?*
 2. *На који начин онлајн се комуникација са другима разликује од комуникације на друштвеним мрежама? Које су последице могућности очувања анонимности коју нуде друштвене мреже?*
 3. *По чему се односи који се стварају на друштвеним мрежама разликују од односа у стварном свету?*
 4. *Како друштвене мреже утичу на наше доживљавање себе?*

Из дискусије треба да произађу закључци да се идентитет који особа представља на друштвеним мрежама врло често разликује од њеног личног идентитета, највише због потребе да се прикаже у најбољем светлу, али и да друштвене мреже утичу на начин на који себе доживљавамо у односу са другима (утичу на лични идентитет).

- Ученици добијају радни лист са две колоне: у једној су написане следеће „категорије“: спортиста/киња, ученик/ца, извиђач/ица, дете, девојчица/дечак, син/кћерка, брат/сестра/јединац, припадник етничке заједнице (наведи коју _____), припадник верске заједнице (наведи коју _____), а друга је остављена празна. Сваки ученик (индивидуално) треба да изабере три категорије које га највише описују/дефинишу и у празној колони поред њих да стави знак X. Након завршетка рада ученици се деле у мале групе у оквиру којих дискутују како су направили избор и упоређују своје одговоре. Потом, наставник у истој табели приказаној на табли бележи изборе ученика – сваки ученик саопштава своје изборе, а наставник ставља цртице у другој колони поред сваке изабране категорије. У отвореној дискусији се закључује да, иако постоје разлике у рангирању категорија, ипак извесна група ученика је изабрала исте категорије за које сматра да их најбоље описују. Наставник најпре указује да изабране категорије представљају носиоце групног идентитета и потом их уписује на табли као групе које преко припадности или улоге у њима одређују групни идентитет: родна припадност, старосна припадност, улога у породици, припадност

спортском клубу, етничка припадност, верска припадност. На крају, на основу претходно утврђених фреквенција категорија које ученици сматрају најважнијим за свој групни идентитет (табела на табли), заједнички се констатује који групни идентитети су најзаступљенији (нпр. родни идентитет, етнички идентитет, породични идентитет, верски идентитет, „професионални“ идентитет, старосни идентитет).

- Наставник објашњава које групе се сматрају формалним групама (имају дефинисане циљеве, структуру, правила и процедуре функционисања), а које неформалним (састављене од људи који се окупљају спонтано, обично због заједничких интересовања, хобија или дружења и немају јасно дефинисана правила или структуру). Ученици, подељени у групе, добијају листу у којој су наведене различите групе (нпр. спортски тимови, извиђачки одред, ученички парламент, школска паралелка, политичка партија, навијачка група, група за вежбање јоге, планинарска група), са задатком да их распореде у формалне или неформалне. Након завршетка рада за сваку групу из листе наставник пита да ли је одредили као формалну или неформалну, а један представник из сваке групе износи њихов одговор и објашњава зашто су тако одлучили. Наставник, по потреби коригује аргументе и указује на тачан одговор. На крају сви ученици дискутују како припадност одређеној групи утиче на формирање идентитета и заједнички се констатује да се групни идентитет појединца гради на основу значаја који појединац придаје групи, у зависности од тога колико се поистовећује са групом и колико је емотивно везан за њу.
- Ученици се деле у групе и свака група добија радни лист са наведеним емоционалним стањима/доживљајима: радост, туга, понос, срам, подршка, солидарност, емпатија, прихватање, љутња, страховање, огорченост. Свака група извлачи један папирић из сета на којем су написане следеће групе (по једна на сваком папирићу): навијачи спортског тима, чланови политичке партије, другари из истог друштва, група планинара. Ученици у свакој групи треба да замисле да припадају групи коју су извукли и да је та група за њих важна у погледу идентитета. Њихов задатак је да замисле ситуације (1) када се група показала успешном, (2) када је доживела неуспех и (3) када је угрожена од стране других. Затим треба да идентификују и означе емоционална стања/доживљаје са радног листа која се јављају код њих (припадника групе) у свакој од претходно замишљених ситуација. Након што свака група презентује свој рад одељењу, наставник покреће дискусију о следећим питањима: *(1) Зашто се припадници група којима придају значај осећају тако у наведеним ситуацијама? (2) Да ли сви припадници групе осећају исто? Или, да ли сви једнако снажно доживљавају та осећања? Зашто? (3) Да ли су све групе којима појединац припада подједнако важне за њега?* На крају се заједнички закључује да, иако припадност одређеној групи на неки начин уједињује све њене чланове, ипак сви припадници једне групе немају исти однос према групи, јер групни идентитет варира од једне до друге особе.
- Ученици подељени у групе добијају радни лист на којем су наведене бројне тврдње у вези са родним улогама. У оквиру групе треба да дискутују о свакој тврдњи и процене колико се деце њиховог узраста слаже са том тврдњом, при чему своју процену означавају бројем од 1 до 5, који ће написати поред тврдње, где: 1=врло мало, 2=мање од половине, 3=отприлике половина, 4=више од половине, 5=готово сви. Примери могућих тврдњи:
 1. Мушкарци треба да се фокусирају на каријеру, а жене на породицу.
 2. Сви прави мушкарци су груби и агресивни, а све праве жене су нежне и емотивне.
 3. Девојке треба да буду немирне.
 4. За дечаке је оправдано да буду немирни.
 5. Мале девојчице треба да се играју луткама, а мали дечаки аутићима и авионима.

6. Мушкарци треба да буду директори јер су бољи лидери од жена.

7. Жене треба да буду васпитачице и учитељице јер се више брину о деци од мушкараца.

По завршетку рада у групама наставник уписује одговоре (бројке) за сваку тврдњу на табли, рачуна се и уписује збир за сваку тврдњу, и заједнички се утврђује за које тврдње је добијен највиши збир. Потом наставник објашњава да све тврдње садрже стереотипна очекивања која традиционална друштва постављају у вези са родним улогама (родни стереотипи), који у великој мери утичу на формирање родног идентитета појединаца. Групе добијају нови задатак да предложи начин на који се наведени стереотипи могу променити или превазићи (нпр. ако је стереотип да мушкарци треба да се фокусирају на каријеру, а жене на породицу, разбијање тог стереотипа би било у томе да треба бити прихватљиво да свако, без обзира на пол, самостално бира шта ће му бити најважније у животу). Након презентације закључака до којих су групе дошле, наставник објашњава како породица, понекад свесно, а понекад несвесно, доприноси јачању или превазилажењу родних стереотипа, при чему главну улогу имају родитељи, на тај начин што: представљају моделе за идентификацију (деца посматрају како се родитељи понашају и копирају њихово понашање), преносе вредности и уверења на децу и шаљу им поруке у вези са понашањем других из окружења. На крају се наглашава да васпитање деце у породици у вези са родним улогама у великој мери одређује родни идентитет појединца.

- Ученици прате кратку презентацију коју је припремио наставник о карактеристикама етничког идентитета које произилазе из припадности одређеној етничкој заједници: језик, традиција, обичаји, музика, културно наслеђе. Сваки ученик добија радни лист са две празне колоне. У леву колону ученик уписује: (1) етничку групу којој припада, (2) матерњи језик, (3) најважнији традиционални празник/славље у породици, (4) најважнији обичај повезан са празником/слављем, (5) наслов старе народне песме која се пева на породичним слављима и (6) традиционалну храну која се служи на породичним празницима/слављима. У десној колони, за сваки наведени елемент из леве колоне, ученик уноси поене од 1 до 10 преко којих процењује како би се осећао уколико му буде онемогућено да то практикује. При томе, 1 означава да му уопште не би било непријатно, 10 да би се осећао изузетно лоше, а остали бројеви означавају различите степене непријатности. По завршетку задатка, од ученика се тражи да саберу бодове које су доделили за сваки од наведених елемената и интерпретирају резултат: што је већи збир, то је израженији осећај припадности сопственој етничкој заједници, односно етнички идентитет појединца. Након завршетка задатка, у отвореној дискусији се констатује да се у нашој држави, као и у већини држава света, грађани разликују према етничком идентитету, јер су саме државе мултиетничке. Потом, наставник представља основну добробит тога (културно богатство које произилази из разноликости обичаја, традиције, језика, музике), указује на изазове (језичке баријере, предрасуде и међуетничке сукобе) и објашњава да се изазови могу превазићи уколико постоји међуетничка толеранција која обезбеђује поштовање различитих перспектива и искустава.
- Наставник на табли црта дијаграм са једним већим централним кругом у који уписује: Република Северна Македонија, а око њега мање кругове (повезане линијама са централним кругом) у које уписује (по једно у сваки круг): (1) територија државе, (2) симболи (застава, грб, химна, пасош), (3) грађани различите етничке припадности, (4) историја (АСНОМ и независна Република Македонија), (5) главни град, (6) природна богатства (планине, реке, језера), (7) Устав и закони и (8) слоган који одражава природу државе. Ученици, подељени у осам група добијају задатак да припреме илустрације (фотографије и/или текст) које ће заменити написано у мањим круговима, при чему се свака група фокусира на један круг. Одштампане илустрације (по могућству у боји) се лепе на одговарајуће место на табли. (Припремљени дијаграм се може

фотографисати, одштампати и окачити на зид учионице или у холу школе). Свака група представља илустрације које је користила и наводи одакле су их преузели. Потом, наставник објашњава да дијаграм резимира „идентитет“ наше државе и да је у тесној вези са националним идентитетом појединаца који су њени грађани (на државу се може гледати као на велику групу одређену њеном територијом, којој припадају сви њени грађани; национални идентитет појединца проистиче из његове припадности држави као њеном грађанину), а од тога колико се појединац поистовећује са државом и колико је емоционално везан за њу зависи колику важност ће приписати националном идентитету. Следи нови задатак за групе – да кажу како се манифестује припадност држави кроз компоненте које дефинишу идентитет државе утврђене мањим круговима у дијаграму (нпр. ако поштује све грађане без обзира на њихову етничку припадност, ако користи заставу државе на свим прославама у којима учествује или их организује, ако чува реке и језера од загађења). Након презентације радова свих група, води се отворена дискусија у којој треба закључити да је национални идентитет повезан са патриотизмом и да се од свих грађана државе очекује да испољавају патриотизам (позитиван осећај и подржавајући став према сопственој држави).

ИНКЛУЗИВНОСТ, РОДНА РАВНОПРАВНОСТ/СЕНЗИТИВНОСТ, ИНТЕРКУЛТУРНОСТ И МЕЂУПРЕДМЕТНА ИНТЕГРАЦИЈА

Наставник обезбеђује инклузивност кроз укључивање свих ученика у све активности током часа. Притом, омогућава сваком детету да буде когнитивно и емотивно ангажовано кроз коришћење одговарајућих методичких приступа (индивидуализација, диференцијација, тимски рад, вршњачка подршка). У раду са ученицима са сметњама у развоју примењује индивидуални образовни план (са прилагођеним Исходима учења и стандардима за оцењивање) и увек када је могуће користи додатну подршку других лица (лични и образовни асистенти, образовни медијатори, тутори волонтери и професионалци из школа са ресурсним центрима). Редовно прати све ученике, посебно оне из осетљивих група, како би на време идентификовао потешкоће у учењу, подстицао их и пружао подршку у остваривању исхода учења.

У реализацији активности наставник подједнако третира и дечаке и девојчице, водећи рачуна да им не додељује родно стереотипне улоге. При формирању група за рад настоји да обезбеди равнотежу у погледу пола. При избору додатних наставних материјала користи илустрације и примере који су родно и етнички/културно сензитивни и подстичу родну равноправност, односно промовишу интеркултурализам.

Увек када је могуће, наставник користи интеграцију тема/садржаја/појмова при планирању и реализацији наставе. Интеграција омогућава ученицима да укључе перспективе других наставних предмета у оно што проучавају у овом наставном предмету и да повежу знања из различитих области у једну целину.

ОЦЕЊИВАЊЕ ПОСТИГНУЋА УЧЕНИКА

Да би ученицима омогућио постизање очекиваних стандарда оцењивања, наставник континуирано прати активности ученика током наставе и учења и прикупља информације о напредовању сваког ученика. За учешће у активностима ученици добијају повратну информацију у којој се указује на степен успешности у реализацији активности/задатка и дају се правци за унапређење (формативна оцена). У ту сврху наставник прати и оцењује:

- усмене одговоре на питања наставника или саученика,
- истраживачке активности за прикупљање података,
- израде (мултимедијалне презентације, постери, брошуре и друге врсте презентација),
- допринос раду у малим групама,
- домаћи задаци и
- одговоре на квизове и тестове.

По завршетку учења сваке теме, ученик добија бројчану сумативну оцену за постигнуте стандарде оцењивања. Сумативна оцена се добија као комбинација резултата постигнутог на тесту знања у комбинацији са оценом напретка утврђеном кроз различите технике формативног оцењивања. Током и на крају школске године ученик добија бројчане оцене.

Почетак имплементације наставног програма	Школска 2025/2026. година
Институција/ Носилац програма	Биро за развој образовања
Сагласно члану 30, став 3 Закона о основном образовању Службени лист Републике Северне Македоније” бр. 161/19 и 229/20) министарка за образовање и науку доноси наставни програм из предмета <i>Грађанско образовање</i> за VII разред.	бр. 12-5706/12 30.12.2024 година Министерка за образование и наука, проф. др Весна Јаневска, с.р. _____